

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТА МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті розглянуто диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів України. За допомогою методів кластерного аналізу проведено дослідження розподілу регіонів за період 2000 – 2011 рр. залежно від їхнього соціально-економічного розвитку й рівня міжбюджетних відносин. Показано існування взаємозв'язку даних факторів, також показано, що неефективна система міжбюджетних відносин перешкоджає соціально-економічному розвитку регіонів.

Ключові слова: регіон, диференціація, міжбюджетні відносини, соціально-економічний розвиток, соціальна сфера, кластерний аналіз.

Summary. The article describes the differentiation of social and economic development of the regions of Ukraine. Using the methods of cluster analysis study the distribution of regions for the period 2000 - 2011. depending on their socio-economic development and the level of intergovernmental relations. Demonstrated the existence of the relationship of these factors, also shows that the inefficient system of intergovernmental fiscal relations hinders social and economic development of regions.

Keywords: region, differentiation, intergovernmental relations, socio-economic development, social services, cluster analysis.

Аннотация. В статье рассмотрена дифференциация социально-экономического развития регионов Украины. При помощи методов кластерного анализа проведено исследование распределения регионов за период 2000 - 2011 гг. в зависимости от их социально-экономического развития и уровня межбюджетных отношений. Показано существование взаимосвязи данных факторов, также показано, что неэффективная система межбюджетных отношений препятствует социально-экономическому развитию регионов.

Ключевые слова: регион, дифференциация, межбюджетные отношения, социально-экономическое развитие, социальная сфера, кластерный анализ.

Вступ. Соціально-економічний розвиток (СЕР) регіонів є одним із найважливіших показників динамічного та ефективного розвитку всієї країни в цілому, тому для стимулювання цього процесу державі необхідно використовувати всі можливі інструменти, в тому числі і засоби та методи міжбюджетних відносин (МВ). У цей час в економіці відбувається поглиблення міжрегіональних контрастів, продовжується концентрація фінансових результатів та рівня доходів населення в обмеженому числі регіонів. Причина посилення диференціації полягає у відсутності системного підходу до регіональної політики, незастосуванням регіональних потенціалів розвитку, недосконалістю заходів державного регулювання, неефективністю стратегій розвитку регіонів, районів, міст та селищ [4, с.155; 6, с.87; 11; 12]. Все це не відповідає основній меті регіональної політики - створенню умов для збалансованого розвитку регіонів, підвищення ефективності використання їх потенціалу і дійовості управлінських рішень.

Мета. Довести, що серед причин розподілу регіонів за соціально-економічним розвитком значну роль відіграє недосконалість міжбюджетних відносин.

Основний зміст. Для рішення проблем, зв'язаних із СЕР регіонів, пропонується провести їх розподіл за ознаками СЕР та ефективністю МВ за допомогою кластерного аналізу [7, с. 116]. Для цього використано статистичні показники, які характеризують

рівень СЕР регіонів: обсяг промислової продукції, фінансові результати діяльності підприємств, кількість та безробітних, тощо. Кластеризація регіонів проводиться за рівнем СЕР та інтегральним коефіцієнтом ефективності МВ (ІКЕМВ) з позиції місцевих бюджетів за 2000-2011 рр. Дендрограма розподілу регіонів представлена на рис.1.

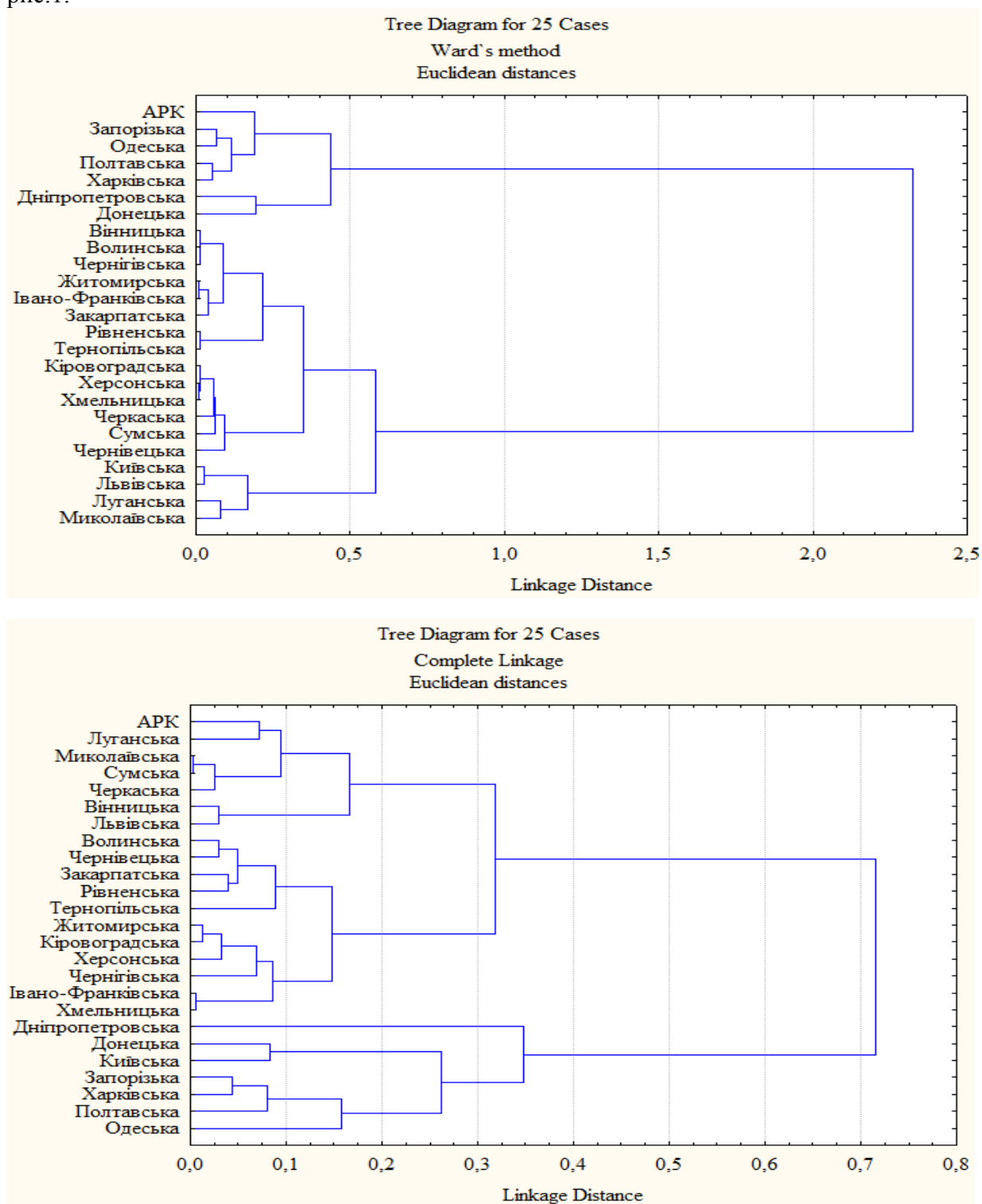

Рис. 1. Розподіл регіонів за рівнем СЕР й ІКЕМВ з позиції місцевих бюджетів за 2000 та 2011 рр.

З рис. 1 очевидно, що і у 2000 - 2011 рр. регіони розподілилися за рівнем СЕР та ІКЕМВ на три групи. У 2000 р. регіони розподіл здійснювалися таким чином:

1 група (найвищі значення показників) - АРК, Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Одеський, Полтавський, Харківський регіони;

2 група (середні значення) – Київський, Луганський, Львівський, Миколаївський;

3 група (найнижчі значення показників) - Вінницький, Волинський, Житомирський, Івано-Франківський, Закарпатський, Кіровоградський, Рівненський, Тернопільський, Сумський, Херсонський, Хмельницький, Черкаський, Чернівецький, Чернігівський;

Аналіз розподілу показує, що у 2000 р. найбільша кількість регіонів мала негативний та нестабільний стан СЕР та неефективну систему міжбюджетних відносин.

У 2011 р. згідно з рис. 1 розподіл здійснився таким чином:

1 група (вищі значення)– Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Київський, Одеський, Полтавський, Харківський регіони;

2 група (середні значення показників) – АРК, Вінницький, Луганський, Львівський, Миколаївський, Сумський, Черкаський регіони;

3 група (найнижчі значення показників) – Волинський, Житомирський, Івано-Франківський, Закарпатський, Кіровоградський, Рівненський, Тернопільський, Херсонський, Хмельницький, Чернівецький, Чернігівський;

Аналіз показує, що у 2011 р. у порівнянні з 2000 р. кластер регіонів з низьким рівнем СЕР та МВ зменшився. Для більш детального вивчення розподілу за цими показниками використано метод метод k- середніх (K-means Clustering), який припускає під собою задання визначеної кількості кластерів (груп), на які буде розбита вибірка. Для перевірки правильності вибраної методики розподілу проаналізовано міжгрупову та внутрігрупову дисперсію, які показують «якість» кластеризації (міжгрупова дисперсія повинна перевищувати внутрігрупову) [7, с. 118]. В даному випадку за проаналізований період з 2000-2011 рр. ця тенденція дотримується.

Необхідно також визначити, який показник є суттєвішим при розподілі регіонів. На рис. 2 можна побачити по яким значенням показників регіони розподілені на кластери за 2011 р.

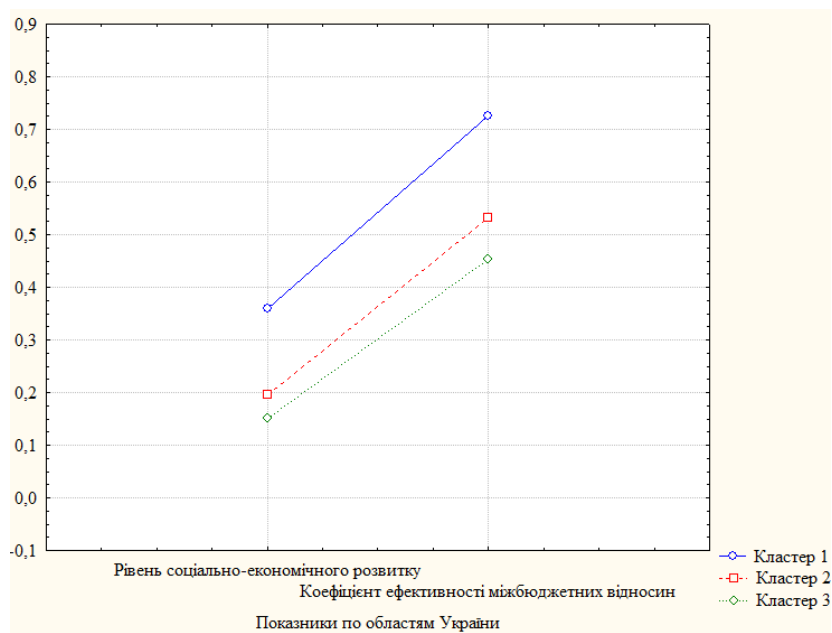

Рис. 2. Розподіл регіонів на кластери за значеннями показників рівня СЕР ІКЕМВ з позиції місцевих бюджетів за 2011 р.

З рис. 2 можна побачити, що при кластеризації регіонів за показниками рівня СЕР та ІКЕМВ з позиції місцевих бюджетів обидва показника є важливим та мають різницю між середніми значеннями. Перший кластер має найбільші значення даних показників, другий – середні, третій – найменші.

Проведена кластеризація може бути корисною для її практичного використання. Середні значення показників показують рівень розвитку регіонів, які належать одному кластеру (табл.1).

Таблиця 1

Середні значення показників по кластерам за 2000-2011 рр.

Рік	Показник	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
2000	СЕР	0,361300	0,236517	0,150242
	ІКЕМВ	0,734685	0,501439	0,410712
...				
2005	СЕР	0,405750	0,256771	0,160829
	ІКЕМВ	0,817979	0,649217	0,492867
...				
2011	СЕР	0,394217	0,235725	0,159700
	ІКЕМВ	0,797991	0,615235	0,464252

У 2011 р. середній показник СЕР у регіонів, які належать 1 кластеру, у порівнянні з 2000 р. виріс на 0,03 підпункти, а ІКЕМВ – на 0,06. Це є позитивною тенденцією підвищення розвитку економіки і соціальної сфери та ефективності відносин між державним та місцевими бюджетами, хоча і невеликими темпами. В інших двох кластерах показник СЕР залишився на одному рівні, а ІКЕМВ підвищився, але це не відобразилось на розвитку областей в цілому. Таким чином, другий кластер – середні значення аналізованих показників, третій – низькі.

В табл. 2 приведені тенденції розподілу регіонів на групи за допомогою кластерного аналізу за показниками рівня СЕР та ІКЕМВ з позиції місцевих бюджетів за 2000-2011 рр.

Таблиця 2

Розподіл регіонів на групи за допомогою кластерного аналізу

Рік	1 кластер	2 кластер	3 кластер
2000	АРК, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська, Полтавська, Харківська	Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Сумська, Черкаська	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська
....			
2005	Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Харківська	АРК, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська
...			
2011	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Харківська	АРК, Вінницька, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Черкаська	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська

Аналіз за допомогою ієрархічних агломеративних методів та методу К-середніх дозволяє стверджувати, що регіони розділились на три групи:

1 кластер – найвищі значення показника СЕР та ІКЕМВ з позиції місцевих бюджетів серед досліджуваних об'єктів. За аналізований період з 2000-2011 рр. середній показник СЕР склав 0,37 пп., найвищі його значення в даній групі спостерігалися у 2003-2005 рр. (більш ніж 0,4 пп.). У 2010-2011 рр. цей показник мав значення найменші за весь аналізований період, що свідчить про спад СЕР найбільш розвинутих регіонів, до яких належать АРК, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Харківська області. Найстабільнішими регіонами, які за період з 2000-2011 рр. знаходилися у першій групі, є Дніпропетровський та Запорізький, інші області були менш постійними. Також за аналізований період ІКЕМВ змінювався, свого максимуму він досяг у 2002-2006 рр., на які припадає підвищення СЕР, що свідчить про взаємозв'язок між даними показниками;

2 кластер – середні показники СЕР та ІКЕМВ серед аналізованих регіонів, до яких належать: Вінницький, Луганський, Львівський, Миколаївський, Сумський, Черкаський. Вони за період з 2000-2011 рр. мали найбільш стабільні показники. Періодично переміщалися в дану групу інші області, або з 1 кластеру (АРК, Донецький, Київський, Одеський, Полтавський та ін. регіони), або з 3 кластеру (Житомирський, Івано-Франківський, Кіровоградський, Сумський, Херсонський, Хмельницький). Середнє значення показника СЕР в цій групі за період з 2000-2011 рр. склав 0,25 пп. Найбільший розвиток припав на 2003-2004 рр., у 2010 р. спостерігався спад, але у 2011 р. вже цей спостерігалось зростання, що є позитивною тенденцією в розвитку. ІКЕМВ з позиції місцевих бюджетів за цей період має середнє значення 0,6 пп. та нестабільну тенденцію росту-зниження;

3 кластер – найнижчі показники СЕР та ІКЕМВ серед регіонів. Це Волинський, Житомирський, Закарпатський, Івано-Франківський, Кіровоградський, Рівненський, Тернопільський, Херсонський, Хмельницький, Чернівецький, Чернігівський регіони, тобто найбільша їхня кількість, що свідчить про низький розвиток та неефективну систему взаємовідносин між державними та місцевими бюджетами. Середнє значення показника СЕР у даній групі складає 0,157 пп., найбільша показники прийшлися на 2003-2005 рр., у 2010-2011 рр. цей показник має менші значення, ніж середній показник, що показує погіршення соціально-економічного становища. Те саме стосується і ІКЕМВ, який у 2010-2011 рр. мав низькі значення у порівнянні з середнім за весь аналізований період (0,45 пп. та 0,43 пп. проти 0,46 пп.)

Таким чином можна констатувати, що регіони мають різний рівень СЕР та рівень ефективності МВ з позиції місцевих бюджетів. Ця тенденція за період з 2000-2011 рр. тільки погіршувалася та розрив між показниками ставав ще суттєвішим, що є негативним явищем в розвитку регіонів та всієї країни в цілому. Склалася ситуація, що характеризується нестійкою системою міжбюджетних відносин, яка в свою чергу, негативно впливає на стан місцевих бюджетів. Регіони не мають бюджету, який не вимагав би додаткових вкладень з вищестоящого бюджету (виключення може становити фінансування виконання делегованих повноважень).

Оскільки власні фінансові спроможності регіонів є достатньо низькими, то значна частка у структурі місцевого бюджету залишається за трансфертними коштами, що надаються з державного бюджету. Так, для переважної більшості регіонів ІКЕМВ не перевищує його середнє значення. Така політика міжбюджетного регулювання не виконує забезпечуючу та стимулюючу функції для надання соціальних гарантій,

дестабілізує процеси формування, нарощення та розвитку фінансового потенціалу регіонів, який є чинником до економічного та соціального зростання [13, с. 201].

Висновки. Проведений аналіз розподілу регіонів свідчить про наявність їх диференціації за показниками СЕР та ІКЕМВ за період з 2000-2011 рр., що свідчить про неефективну систему міжбюджетних відносин, яка заважає регіональним бюджетам ефективно виконувати покладені на них функції та повноваження, забезпечувати гідний рівень СЕР та якості життя через вилучення коштів державним бюджетом. Все це вимагає провести реформування системи міжбюджетних відносин, взявши за основу їх існування стимулювання розвитку регіонів.

Відправною точкою і першочерговою ціллю розробки системи міжбюджетних відносин повинне стати створення чітко визначеної і зрозумілої нормативно-правової бази, яка має підтримувати та регулювати відносини між різними рівнями адміністративно-територіальних одиниць (АТО). Зазвичай її створення починається з формування бачення важливості органів місцевої влади в системі державного управління, їхнього рівня функціональності та фіскальної автономії, а також рівня підтримки та регулювання місцевих АТО з боку уряду держави[5]. Один із прикладів такого бачення органів місцевої влади міститься в Європейській хартії місцевого самоврядування. Втілення в життя низки необхідних законів і нормативно-правових актів буде служити додатковою гармонізації національного законодавства с досвідом ЄС.

Література

1. Балтина А.М. Межбюджетные отношения в регионе: модели организации и регулирования: монография / А.М. Балтина, В.А. Волохина. – Оренбург: ОГУ, 2004. – 197 с.
2. Вишневська Н. В. Бюджетна політика: регіональний аспект: монографія / Н. В. Вишневська. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. – 244 с.
3. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси: України та європейських країн / В. В. Зайчикова. – К.: НДФІ, 2007. – 299 с.
4. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О. П. Кириленко. – К.: НІОС, 2000. – 384 с.
5. Консультативна підтримка реформи місцевих бюджетів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua
6. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток //Л. Корнійчук // Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 82–90.
7. Олдендерфер М.С. Кластерный анализ. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ: пер. с англ./М.С.Олдендерфер. Р.К.Блешфилд. — М.: Финансы и статистика, 1989—215 с.
8. Оцінка стійкості доходів місцевого бюджету та її урахування у середньостроковому плануванні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/.../Chervyak_mistcevyi_budghet.pdf
9. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: монография / под. ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х.: ВД. «ІНЖЕК», 2009. – 440 с.
10. Соколов Н.А. Прогнозирование показателей социально-экономического развития региона.–Сумы: Университетская книга, 2005.–79 с.

11. Тищенко О.М. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи/ О.М.Тищенко, К.В.Голякова//Вісник університету банківської справи НБУ : Зб.наук.праць. - 2011. - №1(10). - С.3-9

12. Тищенко О.М. Рекомендації щодо вдосконалення регулювання соціально-економічного розвитку України засобами податкової політики/ О.М.Тищенко, О.С.Головня // Ліберманівські читання -2011: економічна спадщина та сучасні проблеми: монографія / під ред. В.С.Пономаренка, М.О.Кизима. – Х.: ФОП Павленко О.Г.; ВД «ІНЖЕК», 2011. – С.106 - 121

13. Управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету: монографія / Кондусова Л. Ф., Нескородєва І. І., Алексеєнко І. І. та ін. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. – 268 с.

14. Федосов В. М. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / В. М. Федосов та ін. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.

15. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов. – К.: НІОС, 2003. – 448 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2013